

Ярослав Антонюк

ЗБІРНИЙ ПОРТРЕТ КЕРІВНИКА ПІДПІЛЛЯ ОУН ТА УПА НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті на основі архівних документів, опублікованих джерел та наукової літератури зроблено спробу моделювання збірного портрету керівника підпілля ОУН та УПА на території Волинської області.

Ключові слова: керівник ОУН та УПА, Волинська область, псевдонім.

Ярослав Антонюк. Собираемый портрет руководителя подполья ОУН и УПА на территории Волынской области

В статье на основе архивных документов, опубликованных источников и научной литературы сделана попытка моделирования сборного портрета руководителя подполья ОУН и УПА на территории Волынской области.

Ключевые слова: руководитель ОУН и УПА, Волынская область, псевдоним.

Yaroslav Antoniuk. The precast portrait head underground OUN and UPA in Volyn

In this article on the basis of archival documents, published sources and scientific literature attempted modeling collective portrait head underground OUN and UPA in Volyn region.

Keywords: head of the OUN and UPA, Volyn region, nickname.

Працюючи над підготовкою довідника про керівництво підпілля ОУН і УПА на території Волинської області (від станичного до крайового рівня) було помічено, що попри значний обсяг опублікованого матеріалу стосовно українського визвольного руху, статистичне й аналітичне його опрацювання знаходиться у незадовільному стані. У своїх працях історики опираються на вже неодноразово опубліковані дані радянських органів влади та звіти підпілля ОУН і УПА. Натомість нових статистичних матеріалів практично не з'являється.

Підсумовуючи використані у статті матеріали з архіву УСБУ у Волинській області, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, архіву УМВС України, Державних архівів Волинської та Рівненської областей, а також опублікованих джерел можна змодельовати збірний портрет типового керівника підпілля ОУН та УПА на території Волинської обл.

За походженням це був виходець з небагатої або середнього достатку селянської сім'ї. Майже виключно українець. З 2382-х осіб, біографічні довідки на яких подані у довіднику лише 11 є представниками інших націй (6 росіян, 2 євреї, 1 узбек, 1 вірмен, 1 албанець). Хоча інколи зустрічалися прізвища українців, які вказували на їх російське походження – Бахов, Іванов, Кальков, Теслугов та ін. Траплялося, що керівники українського націоналістичного підпілля мали змішане походження. Наприклад, матір к-ра ВО «Тури» Ю.Стельмашука була росіянюкою, уродженкою Курської губернії. Тобто, етнічна приналежність не була критерієм підбору кадрів.

Серед 1393-х керівників підпілля ОУН та УПА у яких вдалося встановити рік народження найбільша кількість народилася в 1922 р. – 142 особи – 10.1 % (1923 р. – 117, 1924 р. – 111, 1921 р. – 105, 1925 р. – 94, 1920 р. – 58, 1927 р. – 56, 1919 р. – 54, 1914 – 52). До 1900 р. народилося лише 49 осіб – 3.5 % (найбільше в 1891 р. – 7 осіб та в 1899 – 6). Тобто середній вік керівника підпілля був від 20-ти до 30-ти років. Поодинокі особи старшого віку (нерідко колишні петлюрівці) зустрічалися переважно як спеціалісти при штабах вищих ланок та інструктори на вишколах.

Термін перебування на певній посаді у підпіллі ОУН і УПА був нетривалим (від кількох місяців до 1-2 років), особливо серед керівників вищих ланок. Причиною цього були часті переведення та значні втрати.

Аналізуючи місце народження 1978-ми керівників ОУН і УПА про яких вдалося встановити зазначені дані. Можна стверджувати, що зі значною перевагою над іншими виділяється Луцький р-н (392 особи, з них – 9 невідомо населений пункт, тобто загалом – 20.3 %): 18 – м.Луцьк; 17 – с.Лаврів; 16 – с.Садів, с.Буяни; 14 – с.Маяки, с.Милуші, с.Піддубці; 13 – с.Забороць, смт.Торчин; 12 – с.Боголюби, с.Воротнів; 11 – с.Гаразджа, с.Полонка; 10 – с.Промінь, с.Ратнів, с.Сарнівка, с.Шепель; 9 – с.Лище; 8 – с.Гірка Полонка, с.Усичі; 7 – с.Баїв, с.Городище (Баївське), с.Коршовець; 6 – с.Боратин, с.Вербаїв, с.Голишів, с.Несвіч, с.Романів; 5 – с.Богушівка, с.Воютин, с.Городище, с.Мстишин, с.Сирники; 4 – с.Заболотці, с.Крупа, с.Чаруків; 3 – с.Білосток, с.Вигуричі, с.Гать, с.Коршів, с.Новокотів, с.Оздів,

с.Підгайці, с.Смолигів, с.Суხოля, с.Цеперів; 2 – с.Великий Омеляник, с.Горзвин, с.Кошів, с.Сьомаки; 1 – с.Баківці, с.Ботин, с.Буків, с.Всеволодівка, с.Городок, с.Зміїнець, с.Новостав, с.Одєради, с.Охотин, с.Радомишль, с.Хорохорин.

Таку роль Луцького р-ну можна пояснити зародженням на його території перших осередків ОУН, високою національною свідомістю населення та активною роботою місцевого підпілля протягом усього його існування. Крім того район був головним осередком культурного та економічного життя області. На його території розміщувалися 3 районні, 2 надрайонні, окружний(повітовий), обласний та у певний період крайовий проводи ОУН.

Ківерцівський р-н (172 особи, 11 невідомо – 9.2 %): 16 – с.Жидичин; 13 – с.Вишнів; 10 – с.Звірив; 9 – смт.Олика; 8 – с.Знамирівка, смт.Цумань, с.Чемерин; 7 – с.Липне; 6 – с.Тростянець; 5 – с.Омельне, с.Журавичі; 4 – с.Прилуцьке, с.Холоневичі; 3 – с.Борохів, с.Дерно, с.Карпилівка, с.Метельне, с.Мощаниця, с.Муравище, с.Скреготівка, с.Хорлупи; 2 – с.Бодячів, с.Горянівка, с.Грем'яче, м.Ківерці, с.Клепачів, с.Кульчин, с.Липляни, с.Носовичі, с.Озеро, с.Озерце, с.Сокиричі; 1 – с.Городище, с.Дідичі, с.Жібка, с.Залісочне, с.Личани, с.Микове, с.Одєради, с.Острів, с.Покашів, с.Ромашівка, с.Сильне, с.Словатичі.

Важлива роль цього району пояснюється тісними зв'язками місцевого українського націоналістичного підпілля на початковому етапі з осередками Луцького р-ну, а також існуванням значних лісових масивів, які стали базою для великих формувань УПА та тереном діяльності останніх організаційних клітин ОУН. Був центром найрайону та 3-х районів ОУН.

Горохівський р-н (164 особи, 8 невідомо – 8.7 %): 16 – с.Підбереззя; 11 – с.Галичани; 10 – м.Берестечко; 9 – с.Мирків, с.Охлопів; 7 – с.Новий Зборишів; 6 – м.Горохів, с.Жабче, с.Печехвости, с.Пірванче, с.Стрільче; 5 – с.Рачин, с.Скобелка, с.Смолява; 4 – с.Ватинець, с.Журавники, с.Колодеже, с.Сільце; 3 – с.Борочиче, с.Брани, с.Бужани, с.Губин, с.Жуковець, с.Квасів, с.Лемешів, с.Мислині, с.Скабарівщина, с.Скірче, с.Уманці, с.Ярівка; 2 – с.Борисковичі, с.Ватин, с.Вільхівка, с.Діброва, с.Ковбань, с.Озерці, с.Ощів, с.Перемиль, с.Скригове, с.Угринів, с.Холонів, с.Широке; 1 – с.Бережанка, с.Бистровиця, с.Волиця-Дружкопільська, с.Горішне, с.Диковини, с.Дубова Корчма, с.Звиняче, с.Колмів, с.Красів, с.Кумовище, с.Лобачівка, с.Марковичі, с.Мирне, с.Михлин, с.Новостав, с.Пильгани, с.Хмельницьке, с.Цегів, с.Шклин.

Даний р-н також був одним з найдавніших осередків підпілля ОУН. Населення здавна підтримувало тісні культурні зв'язки з сусідньою Львівщиною, що зумовило його значну національно-патріотичну зрілість та активність у визвольному русі. Був центром 3-х районів та надрайону ОУН.

Маневицький р-н (156 осіб, 7 невідомо – 8.2 %): 15 – с.Старий Чорторійськ, с.Ситниця; 12 – с.Куликовичі; 11 – с.Старосілля; 9 – с.Велика Осниця, с.Комарове, смт.Колки; 7 – с.Горайківка; 6 – с.Красноволя; 5 – с.Боровичі, с.Велика Яблунька, с.Карасин; 4 – с.Новосілки; 3 – с.Годомичі, с.Загорівка, с.Колодії, с.Рудники; 2 – с.Вовчицьк, с.Довжиця, с.Копилля, с.Кукли, с.Лісове, с.Новоукраїнка, с.Розничі, с.Тельчі, с.Цміни, с.Чорний; 1 – с.Будки, с.Граддя, с.Градиськ, с.Грузятин, с.Заріччя, с.Криничне, с.Майдан-Липенський, с.Мала Ведмежка, с.Мала Осниця, смт.Маневичі, с.Нічогівка, с.Нові Підцаревичі, с.Підгаття, с.Троянівка, с.Четвертня.

На території цього району протягом значного періоду базувалися головні штаби та військові сили УПА. Існувало найбільше адміністративно-територіальне утворення Запілля УПА – Колківська республіка. Був центром надрайону та 2-х районів ОУН.

Турійський р-н (155 осіб – 7.8 %): 16 – смт.Турійськ; 9 – с.Ставки; 7 – с.Відути, с.Озеряни; 6 – с.Мокрець, с.Осьмиговичі; 5 – с.Бобли, с.Дожва, с.Дольськ, смт.Луків, с.Новий Двір, с.Обеніжі; 4 – с.Вербицьне, с.Волосівка, с.Крать, с.Літин, с.Овлочин, с.Осекрів, с.Ставок; 3 – с.Дуліби, с.Мілянєвичі, с.Ружин, с.Свинарин, с.Соловичі, с.Туличів; 2 – с.Годовичі, с.Клюськ, с.Кустичі, с.Маковичі, с.Ревушки, с.Сушибаба, с.Туричани, с.Туровичі, с.Ягідне; 1 – с.Городилець, с.Залісці, с.Зілове, с.Кличковичі, с.Купичів, с.Ловища, с.Мочалки, с.Нири, с.Оса, с.Охотники, с.Радовичі, с.Руда, с.Сомин, с.Торговище, с.Туропин.

На території цього району також існував давній осередок ОУН пов'язаний з Ковелем. Протягом 1943 р. у лісах навколо с.Вовчак діяла потужна база загону ім.Богуна та Запілля УПА. Був центром району ОУН.

Ковельський р-н (138 осіб, 6 невідомо – 7 %): 22 – с.Облапи; 12 – м.Ковель; 8 – смт.Голоби; 6 – с.Скулин; 5 – с.Бахів; 4 – с.Битень, с.Велицьк, с.Дроздині, с.Любитів, с.Сільце; 3 – с.Дубове, с.Заріччя, с.Мощена, с.Підріжжя, с.Рокитниця, с.Тойкут; 2 – с.Колодяжне, с.Мельниця, с.Поворськ, с.Погінки, с.Поповичі, с.Радошин, с.Солотвин, с.Угли, с.Уховецьк, с.Черемошне; 1 – с.Арсеновичі, с.Білин, с.Бруховичі, с.Волошки, с.Гішин, с.Гончий Брід, с.Городище, с.Довгоноси, с.Жмудче, с.Іванівка, с.Колодниця, с.Кричевичі, с.Ломачівка, с.Майдан, с.Мар'янівка, с.Нові Кошари, с.Підліси, с.Пісочне, с.Світле, с.Старі Кошари, с.Стеблі.

Даний р-н поряд з Луцьким вважається одним з перших осередків розбудови ланок підпілля ОУН. Саме з його території вплив українських націоналістів поширився на інші райони Західного Полісся. Був центром 2-х районів, надрайону та округи (повіту) ОУН.

Володимир-Волинський р-н (119 осіб, 8 невідомо – 6.5 %): 8 – с.Острівок; 7 – с.Бегета, с.Яковичі, м.Володимир-Волинськ; 6 – с.Ізов, с.Микуличі, с.Суходоли; 5 – с.Бобичі, с.Пархоменкове, с.Стенжаричі; 4 – с.Горичів, с.Орані; 3 – с.Новосілки, с.Хотячів, с.Черчичі; 2 – с.Заріччя, с.Коритиця, с.Ласків, с.Лудин, с.Нехвороща, с.Овадне, с.Руснів, с.Хворостів, м.Устилуг; 1 – с.Амбуків, с.Березовичі, с.Білин, с.Бубнів, с.Верба, с.Жовтневе, с.Зимне, с.Зоря, с.Кладнів, с.Льотниче, с.Маркелівка, с.Маркостав, с.Поничів, с.Рокитниця, с.Русів, с.Свійчів, с.Селець, с.Тростянка, с.Хмелівка, с.Хобултова, с.Чесний Хрест, с.Шистів.

Володимирщина поряд з Луччиною і Ковельщиною була одним з головних осередків визвольного руху. Щоправда, через прикордонне розташування та віддаленість від обласного й крайового проводу ОУН, її вплив був порівняно меншим. На території Володимир-Волинського р-ну діяло 3 райони, надрайон та округа (повіт) ОУН.

Локачинський р-н (103, 5 невідомо – 5.5 %): 9 – с.Марковичі; 8 – с.Дорогиничі; 7 – с.Старий Загорів; 6 – смт.Локачі; 5 – с.Кисилин, с.Линів, с.Твориничі; 4 – с.Білопіль, с.Привітне, с.Цевеличі; 3 – с.Войнин, с.Замличі, с.Затурці, с.Коритиця, с.Кути, с.Озютічі, с.Твердині, с.Холопичі; 2 – с.Беремешів, с.Бубнів, с.Залужне, с.Зашитів, с.Крухиничі; 1 – с.Гранатів, с.Губин, с.Заячиці, с.Квасовиця, с.Кремеш, с.П'ятикори, с.Шельвів.

Діяльність підпілля цього району була тісно пов'язана з Володимирщиною та Горохівщиною. Тобто, на його території не розміщувалися важливі керівні центри підпілля. Був центром району ОУН.

Іваничівський р-н (101 особа, 6 невідомо – 5.4 %): 8 – с.Жашковичі; 7 – с.Древині; 5 – с.Бужанка, с.Грибовиця, смт.Іваничі, с.Орищі, с.Риковичі; 4 – с.Колона, с.Кропивщина, с.Самоволя, с.Стара Лішня; 3 – с.Литовеж; 2 – с.Біличі, с.Верхнів, с.Менчичі, с.Мишів, с.Мовники, с.Нова Лішня, с.Павлівка, с.Петрове, с.Старий Порицьк, с.Щенятин; 1 – с.Бортнів, с.Волиця-Морозовицька, с.Грушів, с.Гряди, с.Завидів, с.Заставне, с.Іванів, с.Кречів, с.Лугове, с.Луковичі, с.Милятин, с.Осмиловичі, с.Переславичі, с.Радовичі, с.Соснина, с.Тишківичі.

За свої розташуванням та значенням нагадував Локачинський р-н, також на його території діяв один районний провід ОУН.

Любомльський р-н (93 особи, 2 невідомо – 4.8 %): 11 – с.Заплля; 10 – м.Любомль, с.Олеськ; 7 – с.Куснища; 5 – смт.Головне, с.Зачернеччя, с.Машів, с.Полапи; 4 – с.Городне; 3 – с.Гупали, с.Штунь; 2 – с.Біличі, с.Бірки, с.Коцюри, с.Нудиче, с.Ясне; 1 – с.Боремщина, с.Будники, с.Вижгів, с.Глинянка, с.Гороховище, с.Гуща, с.Замлиння, с.Заозерне, с.Згорани, с.Ладинь, с.Радехів, с.Руда, с.Скрипниця.

Був центром 2-х районів та надрайону ОУН. Незважаючи на важливе значення Любомльщини, осередки підпілля українських націоналістів на її території виникли порівняно пізно. Прикордонне становище р-ну також не сприяло активному розвитку мережі оунівського підпілля.

Старовижівський р-н (83 особи, 2 невідомо – 4.2 %): 16 – с.Бущин; 9 – с.Журавлине, с.Секунь; 7 – с.Мизове; 6 – с.Ниці, с.Седлище; 4 – смт.Стара Вижівка; 3 – с.Кримне, с.Паридуби; 2 – с.Глухи, с.Грибове, с.Дубечне, с.Любохине, с.Синове, с.Стара Гута; 1 – с.Лютка, с.Мильці, с.Підсинівка, с.Сераховичі, с.Смідин, с.Шкроби.

На території р-ну діяв районний провід ОУН, який особливо тісно взаємодіяв з Ковельською округою.

Рожищенський р-н (65 осіб, 3 невідомо – 3.5 %): 12 – с.Іванчиці; 9 – с.Рудка-Козинська; 8 – с.Озденіж; 6 – с.Квітневе; 3 – с.Уляники, с.Щурин; 2 – с.Вічині, с.Кобче; 1 – с.Башова, с.Березолуки, с.Береськ, с.Ворончин, с.Городині, с.Доросині, с.Духче, с.Іванівка, с.Кияж, с.Корсині, с.Кроватка, с.Любче, с.Малинівка, с.Мильськ, с.Навіз, с.Незвір, с.Тристені.

Частково охоплював одні з найдавніших осередків ОУН Луцького повітового проводу. Був центром району ОУН.

Камінь-Каширський р-н (56 осіб, 3 невідомо – 3 %): 18 – с.Хотешів; 5 – с.Верхи; 3 – с.Сошичне, м.Камінь-Каширськ; 2 – с.Бузаки, с.Грудки, с.Залісся, с.Обзир, с.Пнівне, с.Радощинка, с.Раків Ліс; 1 – с.Городок, Добре, Іваномисль, Карпилівка, Личини, Нуйно, Олексіївка, Підцир'я, Полиці, Соснівка.

Структура підпілля ОУН на його території часто змінювалася, що свідчить про порівняно незначний вплив українських націоналістів на місцеве населення та відсутність розгалуженої мережі осередків. Поряд з тим він був центром району та надрайону. У с.Хотешів протягом 1943 – 1944 рр. розміщувався штаб Брестської округи ОУН.

Ратнівський р-н (46 осіб, 2 невідомо – 2.5 %): 9 – с.Замшани; 5 – с.Велимче; 4 – с.Видраниця, с.Річиця, с.Самари; 3 – с.Заброди; 2 – с.Гірники, с.Датинь, с.Комарове, с.Кортеліси; 1 – с.Височне, смт.Заболоття, с.Межисть, с.Мельники-Річицькі, с.Прохід, с.Щедрогір, с.Якушів.

Входив до складу Брестської округи, тому був організаційно тісно пов'язаний з оунівським підпіллям Білорусії. На його території діяв районний провід, який тісно співпрацював з сусіднім Дивинським районом ОУН.

Любешівський р-н (29 осіб, 6 невідомо – 1.8 %): 7 – с.Деревок; 2 – с.Седлище, м.Любешів; 1 – с.Березичі, с.Бихів, с.Велика Глуша, с.Великий Курінь, с.Ветли, с.Залаззя, с.Залізняк, с.Лахвичі, с.Люб'язь, с.Мала Глуша, с.Погулянка, с.Судче.

Через опанування його у 1943 – 1944 рр. радянськими партизанами, вирізнявся слабким розвитком осередків підпілля ОУН. Був центром району, який підтримував тісний зв'язок з сусіднім Івановським районним проводом Пінського надрайону ОУН.

Шацький р-н (28 осіб – 1.4 %): 5 – смт. Шацьк; 3 – с. Вилиця, с. Грабове, с. Плоске, с. Пульмо, с. Світязь; 2 – с. Прип'ять, с. Смоляри Світязькі; 1 – с. Адамчуки, с. Пехи.

Порівняно низький відсоток керівників ОУН і УПА народжених у цьому районі пов'язано з незначними його розмірами (найменший в області). Як і на Любешівщині, великий вплив на його території мали радянські партизани. Хоча р-н був центром райпроводу ОУН, напевне основна його частина охоплювала сусідній Малоритський р-н Брестської обл.

За кількістю керівників різних ланок ОУН і УПА народжених в певному населеному пункті Волинської обл., можна виділити: 1) с. Облапи Ковельського р-ну (22 особи – 1.2 %); 2) м. Луцьк та с. Хотешів Камінь-Каширського р-ну (по 18 осіб – 0.9 %); 3) с. Бучинь Старовижівського р-ну, с. Буяни Луцького р-ну, с. Жидичин Ківерцівського р-ну, с. Підбереззя Горохівського р-ну, с. Садів Луцького р-ну, смт. Турійськ (по 16 осіб – 0.8 %). Загальна кількість уродженців даних населених пунктів становить – 6.5 %.

Серед керівників підпілля ОУН і УПА на території Волинської обл., які народилися поза її межами нараховувалося 176 осіб – 8.8 %.

З них 80 були галичанами (45% з усіх немісцевих). Зокрема, у Львівській обл. – 52 особи. З них 24 народилися на території Сокальського р-ну. При цьому переважна більшість з них (більше 70 %) у селах Княже, Смиків і Бодячів, які до 1961 р. належали до Горохівського р-ну. Тому їх лише номінально можна вважати галичанами. 8 осіб були уродженцями Бродівського р-ну. 18 – Тернопільської обл. З них найбільше уродженців Кременецького р-ну – 8, який етнографічно належить до Волині. З Івано-Франківської обл. (Станіславської) – 4 особи.

Щодо інших областей Волині та Полісся. З Рівненської обл. – 64 особи (36 % з усіх немісцевих). З них найбільше уродженців Костопільського р-ну – 15 осіб та Млинівського – 13 осіб. Тобто сусідніх з Волинською обл. районів, які в структурі ОУН та УПА складали єдине ціле. З Житомирської обл. – 5 осіб.

Центральна та Східна Україна (Наддніпрянщина) – 24 особи, з них 4 не встановлено точне місце народження (15 % від усіх немісцевих). З Київської обл. – 7 осіб, Полтавської – 5, Чернігівської – 2, Запорізької – 2, Дніпропетровської – 1, Донецької – 1, Кіровоградської – 1, Сумської – 1.

Уродженців Поділля – 3 особи. Дві з Хмельницької (Кам'янець-Подільської) та одна з Вінницької областей.

Поза межами кордонів України найбільше керівників підпілля ОУН та УПА Волинської обл. були уродженцями Білорусії. При цьому вони були виключно уродженцями Брестської обл. – 13 осіб. Найбільше з них походило з Кобринського р-ну. Наступними за кількістю керівників ОУН на Волині була Польща – 12 осіб (з них 5 осіб з Грубешівського повіту). З Росії – 5 осіб (2 особи з Курської обл.). По одній особі з США, Грузії та Узбекистану.

Спостерігаються закономірності, що відсоток вихідців з інших областей (особливо галичан) помітний у референтурах та проводах вище рівня округи. Тобто, об'єктивно вони мали більший вплив на діяльність підпілля Волині та Полісся. Незважаючи на це їх відсоток був незначним і за окремими винятками, можна стверджувати, що керівники підпілля на території Волинської обл. були місцевими.

Згідно неповних біографічних даних можна зробити висновок, що відсоток осіб які закінчили гімназії був незначним (вдалося встановити лише 20 осіб). Найбільше з них (7 осіб) закінчили Луцьку українську гімназію. У вищих навчальних закладах навчалося лише 10 осіб (найбільше у Львові).

Поодинокі особи, які отримали вищу та спеціальну освіту працювали переважно у вищих ланках підпілля. Особливо у референтурі пропаганди. Більшість керівників різних ланок ОУН і УПА отримали початкову, або середню освіту. Незадовільний освітній рівень керівництва низових ланок підпілля був однією з головних проблем яку намагалися вирішити протягом усього періоду визвольної боротьби.

У 1939 – 1940 рр. частина оунівців, за наказом керівництва, нелегально покинула територію області та тимчасово оселилася на захопленій нацистами Польщі. Чимало з них закінчили різноманітні військові та організаційні вишколи, розвідувально-диверсійні школи, які були організовані на території Генерал-Губернаторства за сприяння німців. У майбутньому це дозволило сформувати за порівняно незначний час добре підготовлену та дисципліновану силу. Проте, встановити їх відсоток через відсутність достовірних даних наразі неможливо.

Протягом літа 1941 – весни 1943 рр. значна кількість керівників різних ланок українських націоналістів працювала в установах німецької окупаційної адміністрації (сільські, міські управи, біржі праці та ін.). Особливо багато було їх в Українській допоміжній поліції (УДП). Вдалося встановити 117 осіб (5 % від загальної кількості) та безперечно їх число було значно більшим.

Часом найбільш масового поповнення підпілля новими кадрами були 1943 – 1944 рр. Зокрема, фактично весною 1943 р. на Волині та Поліссі виникає УПА як масовий партизанський рух. Аналізуючи

вище та нижче керівництво підпілля можна стверджувати, що у перших стаж перебування в ОУН була значно більшим і нерідко сягав часів польського панування.

Важливу роль у ідентифікації дослідником певного керівника підпілля ОУН та УПА відіграє його псевдонім. В посібнику ОУН з методів конспірації Санітарні вказівки в наглих захворюваннях зазначається: Члени підпільної революційної організації це безіменні солдати своєї Батьківщини. Псевдонім, або просто псевдо не є якимось новим сталим іменем, а лише часовим означенням даного члена, часто лиш номером [1, арк.3].

Беручи за основу 1202 (які походять від слів) зібрані псевдоніми керівників підпілля ОУН та УПА на території Волинської обл. Можна виділити найбільш поширені серед них: 23 особи з них використовували псевдо Вишня (1.9 %); 21 – Юрко (1.7 %); 18 – Ворон (1.4 %); 17 – Береза; 16 – Богдан, Богун, Чорний; 15 – Петро; 14 – Дуб, Роман, Явір; 13 – Голуб, Гриць, Сокіл, Соловей, Чорнота; 12 – Білий, Микола, Орел, Чумак, Ярослав, 11 – Василь, Калина, Клим, Орлик, 10 – Борис, Галя, Данило, Зірка, Ігор, Козак, Лис, Люба, Остап, Старий, Хмара, Ясний; по 9 осіб – 10 назв псевдонімів, Хома; 8 – 13 назв; 7 – 11 назв; 6 – 22 назви; 5 – 24 назви; 4 – 52 назви; 3 – 57 назв; 2 – 166 назви. Тобто, загальна кількість псевдонімів, які мають кількох носіїв – 391 псевдонім (33 %). Кожен з інших 810 псевдонімів (67 %), згідно отриманих даних, використовувався лише однією особою.

59 псевдонімів з (тобто 4.6 %) поданих у довіднику є цифровими. Використовувалися вони наприкінці 40-х – початку 50-х рр. XX ст. виключно для листування та підпису різноманітних документів вищим керівництвом оунівського підпілля (від окружного проводу і вище). Вдалося зафіксувати лише 4 випадки коли різні особи носили однакові цифрові псевда, але це також може бути похибкою у матеріалах з яких взято інформацію. Поширеним був набір з 4-х цифр, хоча їх кількість могла коливатися від однієї до п'яти. Інколи між цифр використовувалися літери та синтаксичні знаки.

Згідно моделі взятої з досліджень вінницької вченої-філолога Н.Павликівської [2, с.259-265], псевдоніми ОУН та УПА на території Волинської обл. за походженням можна поділити на певні групи.

Найбільшу з них становлять чужі імена – Аврам, Адам, Аза, Анатолій, Андрій, Андрон, Антон, Богдан та ін. Вони найчастіше використовувалися як псевдоніми (275 осіб, тобто 22.8 %).

Наступною групою за уживаністю при виборі псевдоніма були чужі прізвища (170 осіб, тобто 14 %). Серед них переважали характерні для населення Центральної та Східної України з закінченням енко – Базаренко, Березенко, Бондаренко та ін. (88 осіб, тобто 51.7% від групи). Хоча нерідко були й іншого походження – Березовський, Бернацький, Бочук, Бурлакова, Бутько, Ваврин, Верниволя та ін. (49 %). Використовувалися також подвійні псевдоніми, які склалися з імені та прізвища – Андрій Березовський, Клим Савур та ін. (23 особи, тобто 13.5 % від групи).

Згаданий уже посібник з конспірації застерігав: Щоб одначе псевдо не розшифрувало власника, воно не може нічим нагадувати ані справжнього імені чи прізвища, ані бути побудованим на принципі контрасту. Коли хтось справді рудий, то не може назватись Рудим, або тому, що хтось є високим назвати його Малим [1, арк.3]. Проте, траплялося, що підпільники, нехтуючи правилами конспірації, пов'язували псевдоніми з особистими даними. Іменем: Макс – М.Скорупський. Прізвищем: Баглай – І.Баглайчук. Фактами з біографії. Так, О.Громадюк, який народився в Голобах та навчався в Острозі користувався псевдами – Голубенко та Острізький.

Наступною великою групою були псевдоніми, які походили від вигаданих чи реальних видатних осіб.

1. Прізвища (прізвиська) діячів української історії доби Козаччини та Гетьманщини, ватажків народних повстань, учасників визвольної боротьби: Байда, Богун, Виговський, Вишневецький, Довбуш, Гонта, Іскра, Кармелюк, Кривоніс, Мазепа, Наливайко, Сагайдачний, Сірко та ін.

2. Учасників української визвольної боротьби XX ст. – Білас (Василь Білас – чл. дрогобицької групи ОУН, загинув у Львові в 1932 р.), Вітовський (на честь Дмитра Вітовського – держсекретаря військових справ ЗУНР), Махно (Нестор Махно – анархіст), Одуд (Федір Дудко – культурний діяч періоду УНР).

3. Героніми (прізвища героїв літературних творів) – Варнак, Гамалія, Кайдаш, Еней, Швейко та ін. Міфів – Аполон, Біс, Вій, Водяний, Горошко, Муромець, Перун, Чугайстер (лісовик) та ін.

4. Прізвища видатних діячів всесвітньої історії – Гегель, Декарт, Кутузов, Платон, Пушкін, Распутін, Рузвельт, Спартак, Стратон, Суворов, Черчіль та ін.

5. Прізвища ворогів українського визвольного руху – Биков (один з командирів 90-го прикордонного загону), Кіров, Лисенко (начальник Колківського РК ВКП(б), Ленін, Пілсудський, Сталін, Сікорський та ін. Можливо хтось з 23-х носіїв псевдоніму Вишня мав увазі радянського письменника Остапа Вишню (Павло Губенко). До нього підпільники, через низку фейлетонів проти УПА, ставилися з особливою ворожістю.

Значна частина псевдонімів походила від топонімів і гідронімів – Базавлук, Бористен, Горинь, Дніпро, Дунай, Горинь, Збруч, Ташкент та ін.

Апелятивів-історизмів: Арієць, Бей (титул у тюрків), Борута (лісовий чаклун), Бояр, Гайдамака, Гусар, Дуліб, Компанієць, Негус (титул правителя Єфіопії), Султан та ін.

Репрезентативну групу складають найменування, сформовані шляхом номінації апелятивної лексики. Зокрема, масово використовувалися у якості псевдонімів назви флори та фауни:

1. Тварин (фауноніми) – Білка, Бик, Борсук, Видра, Заєць, Звір, Кіт, Кріт, Медвідь (ведмідь), Слон, Тигр та ін.

2. Птахів (орнітономени) – Беркут (гірський орел), Воробей (горобець), Ворон(а), Гобуб(ка), Горлиця, Деркач, Журавель, Коршун, Крук та ін.

3. Комах (ентомологічні номени) – Бджола, Джміль, Жук, Кліщ, Метелик, Муха та ін.

4. Плазунів – Вуж, Змій, Ящір та ін.

5. Риб (іхтіономени) – В'юн, Сом, Щука, Щупак та ін.

6. Дерев – Береза, Бук, Верба, Гива (верба), Горіх, Груша, Дуб, Липа, Оріх (горіх), Явір, Ялина, Ясен та ін.

7. Кущів – Барвінок, Ліщина, Черемуха та ін.

8. Трав'янистих польових та городніх рослин – Бальсаміна (від квітки бальзамін), Бур'ян, Кропива, Лілея, Мак, Піонія, Троянда, Тоя, Чорнобиль (полин) та ін.

За псевдоніми підпільникам слугували слова із галузі метеорології: Буря, Буревій(сник), Вітер, Вітролом, Грім, Гроза, Громобій, Хмара та ін. Явища у природі: Блиск, Вир, Дим, Хвиля та ін.

Окрему групу окреслюють назви, в основі яких покладені топографічні об'єкти: Балка, Берег, Бескид (урвище), Брила, Гай, Круча та ін.

Велику групу складають псевдоназви – субтантинтовані прикметники, які характеризують особу (згідно правил конспірації рекомендувалося подавати у них протилежні реальності дані).

1. Зовнішній вигляд, вік: Багровий, Біла(ий), Блондин, Бородатий, Босий, Бурий, Велетень, Виштий, Вороний, Старий та ін.

2. Риси характеру і вдачі: Бистрий (швидкий), Благий (кволий), Бравий (батьорий), Валет (шахрай), Верещака (крикун), Вертун (непосидючий), Гаркавий (картавий), Горлатий (галасливий), Зух (зухвалый) та ін.

3. Соціальний статус: Безрідний, Вільний, Галайда (бездомний), Пройдисвіт (людина без сталого заняття), Горюн (той, що горює) та ін.

4. Родина спорідненість: Батько, Дід, Тітка та ін.

5. Місця походження особи: Верховинець, Галичанин, Грузинка, Вавилонський, Донський, Запорожець, Київський, Мадяр, Поділець, Прус, Німець, Сибірний, Східняк, Турок, Узбек, Циган(ка) та ін.

6. Професію, постійне, або тимчасове заняття: Бондар, Бортник, Бурлака, Вівчар, Вояк, Вугляр, Гармаш, Доктор (лікар), Летун (пілот) та ін.

Значна частина псевдонімів походить від предметів матеріальної культури: Аркан, Багнет, Байдак (річкове судно), Барилка (бочка), Бобрик (шерстяна тканина), Вінець (корона), Кубік (металева кружка), Кріс (гвинтівка) та ін. Менш значна кількість псевдонімів пов'язаних з людським організмом: Борода, Брова, Зуб, Чуб та ін. Абстрактними поняттями: Воля, Дружба, Чутка та ін. Походить з іншомовних слів: Ашот, Шварц, Дойч, Орудія (гармата), Ройтер, Шульц та ін.

Кількість діалектизмів у псевдонімах є доволі значною. Загалом вони відтворюють регіональний колорит загальноновживаної на Волині та Західному Поліссі лексики.

На основі отриманих у довіднику біографічних даних на керівників різних ланок підпілля ОУН можна стверджувати, що з 2382 осіб загинуло 728 (30.5 %). Гинули очільники підпілля ОУН та УПА, особливо нижчого рівня, переважно, неподалік рідних сіл. Поряд з тим, відсоток загиблих був значно більшим серед вищого керівництва. Більшість з них будучи оточеними та не бажаючи потрапити в полон – дострілювалися або підривалися гранатою.

Найбільші втрати були в 1945 р. (180 осіб, 24.7 %). У червні – 19 осіб, січні – 15, серпні та грудні – по 14.

1944 р. (155 осіб, 21.3 %), найбільше у січні та травні – по 15 осіб.

1946 р. (72 особи, 10.4 %), найбільше у вересні – 9.

1943 р. (62 особи, 8.5 %), найбільше у вересні – 8.

1949 р. (47 осіб, 6.4 %), найбільше у лютому – 10.

1947 р. (46 осіб, 6.3 %), найбільше у травні – 8.

1948 р. (35 осіб, 4.8 %), найбільше у січні – 7.

1950 р. (32 особи, 4.3 %), найбільше у жовтні та листопаді – по 5.

1941 р. (29 осіб, 3.9 %), найбільше у червні – 24.

1952 р. (23 особи, 3.1 %), найбільше у лютому – 4.

1951 р. (20 осіб, 2.7 %), найбільше у листопаді – 4.

1953 р. (8 осіб, 1%), найбільше у жовтні – 2.

1955 р. (7 осіб, 0.9 %), найбільше у жовтні – 3.

1954 р. (5 осіб, 0.6 %), найбільше у січні – 3.

Отже, найбільше керівників підпілля ОУН і УПА загинуло під час розстрілів у в'язницях в червні 1941 р., при переході лінії фронту та під час масштабної протиповстанської операції Велика блокада. Порівнюючи періоди діяльності визвольного руху у післявоєнний загинуло – 630 осіб (86.5 %), а в 1939 – 1943 рр. лише 98 (13.5 %).

Свою сумнозвісну роль у втратах серед керівництва ОУН та УПА відіграв внутрішній терор Служби безпеки ОУН, який через агентурно-оперативні комбінації активно підігрівали чекісти. Загалом у досліджені вдалося встановити 32 особи, страчені есбістами. Найбільше у 1945 р. – 9 осіб та в 1943 й 1944 рр. – по 6 осіб.

Досить незначний відсоток керівників підпілля здавалися ворогу добровільно або виходили з повинною. Більшість у полон потрапляло в непритомному стані (хворі, контужені, від втрати крові, больового шоку, дії спецпрепаратів). Надалі чимало з них активно використовувалися радянськими органами держбезпеки для боротьби з підпіллям.

Таким чином, керівник підпілля ОУН та УПА на території Волинської обл. за своїм походженням, освітою та соціальним становищем не вирізнявся з-поміж тогочасної української селянської молоді. Він був типовим представником широких народних мас та виразником інтересів значної частини місцевого населення.

Джерела та література:

1. Державний архів Рівненської області, ф.Р-30, оп. 1, спр.13, 15 арк.

2. Павликівська Н. Псевдонімікон ОУН-УПА терену Волині і Полісся (особливості псевдонімної номінації) / Наталія Павликівська // Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах: Зб. наук. праць. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2007. – Вип.4. – С.259-265.